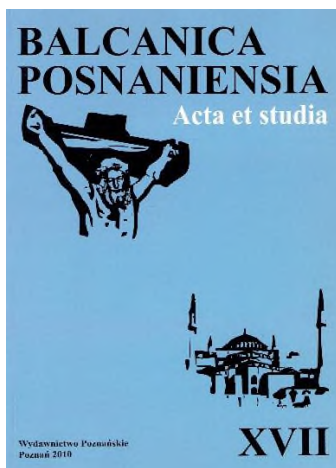




Стамова Марияна, *Македонската държавна и партийна политика към Албанците в СР Македония (1945–1991)*, „Balcanica Posnaniensia. Acta et Studia” 2010, год. 17, с. 7–18.

<https://doi.org/10.14746/bp.2010.17.17>

<https://pressto.amu.edu.pl/index.php/bp/article/view/52469>

Instytucją przechowującą materiały źródłowe jest Biblioteka Collegium Historicum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

<http://bch.amu.edu.pl>

Zadanie zostało zrealizowane w ramach konkursu „Społeczna odpowiedzialność nauki II – Wsparcie dla bibliotek naukowych”. Projekt zatytułowany „Digitalizacja archiwalnych wydań czasopism naukowych zgromadzonych przez Bibliotekę Coll. Historicum UAM”. Projekt dofinansowany ze środków budżetu państwa, przyznanych przez Ministra Nauki w ramach Programu Społeczna odpowiedzialność nauki II. Wsparcie dla bibliotek naukowych (umowa nr BIBL/SP/0092/2024/02 z dnia 05.12.2024). Całkowita wartość projektu: 247 236,00 zł. Kwota dofinansowania: 220 836,00 zł.

The institution storing the source materials is the Library of the Collegium Historicum of the Adam Mickiewicz University in Poznań.

bch.amu.edu.pl

The task was carried out within the framework of the competition “Social Responsibility of Science II – Support for Scientific Libraries”. The project entitled “Digitization of archival editions of scientific journals collected by the Library of the Coll. Historicum of Adam Mickiewicz University”. The project was co-financed from state budget funds granted by the Minister of Science within the framework of the Programme Social Responsibility of Science II. Support for Scientific Libraries (agreement no. BIBL/SP/0092/2024/02 of 05.12.2024). Total value of the project: PLN 247,236.00. Amount of co-financing: PLN 220,836.00.



UNIWERSYTET
IM. ADAMA MICKIEWICZA
W POZNANIU



Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego



Społeczna
Odpowiedzialność
Nauki II

МАКЕДОНСКАТА ДЪРЖАВНА И ПАРТИЙНА ПОЛИТИКА КЪМ АЛБАНЦИТЕ В СР МАКЕДОНИЯ (1945-1991)

МАРИЯНА СТАМОВА

ABSTRACT. Марияна Стамова, *Македонската държавна и партийна политика към албанците в СР Македония (1945–1991)* *The Macedonian state and party policy towards the Albanians in Macedonia (1945-1991)*.

Balcanica Posnaniensia. Acta et studia. XVII. Poznań 2010, Wydawnictwo Poznańskie, pp. 231-238. ISBN 978-83-7177-650-2, ISSN 0239-4278. Bulgarian text with a summary in English.

Mariyana Stamova, Institute for Balkan Studies & Centre of Thracology, BAS, Sofia, Bulgaria.

В края на Втората световна война антифашистката съпротива в Македония взема масов характер и се оглавява от ЮКП, която с решенията на Второто заседание на АВНОЮ, проведено в босненския град Яйце в края на 1943 г. предопределя формата и насоките за решаване на национално-малцинствените проблеми, включително и македонският проблем.

С решенията на Първото заседание на АСНОМ на 2 август 1944 г. в манастира “Прохор Пчински” е учредена македонска държавност. На заседанието се приема манифест “до македонския народ, братята арнаути, турци и власи” и в него се заявява, че са положени основите на македонската федерална държава в новата Демократична федеративна Югославия.

С тези решения ситуацията отново се променя радикално по отношение на двата основни етнически елемента в Македония – от напълно обезправени и тотално обезличени двете етнически общности се оказват в югославската федерация с коренно различен статут и положение – македонците са вече нация и имат своя държавност, докато албанците получават статут на малцинство, намиращо се в периферните райони на републиката със значителни културно-национални права и свободи.

В първата конституция на Народна република Македония от 1946 г. на националните малцинства в републиката, в това число и на албанското са дадени права на свободно културно развитие, обучение и на употреба на майчиния език. Откриват се училища с преподаване на шиптарски (албански) език. Така, докато през учебната 1946/47 г. функционират 148 основни училища, то през учебната 1966/67 г. те вече достигат бройката от 256. КПМ продължава линията за откриване курсове и педагогически училища за създаването и под-

готовката на необходимите преподавателски кадри сред албанското национално малцинство. В първите години след създаването, в НР Македония започват да излизат вестници и списания на албански език. Заедно с това до началото на 60-те години са създадени и действат и няколко културно-просветни дружества на албанското малцинство в Македония. В Скопие по това време е открито отделение в народния театър на албански език.

След края на Втората световна война албанците, живеещи главно в западната част на Македония са най-многобройното етническо малцинство в републиката с най-динамични демографски процеси и изменения. След известен отлив през 1953 г. (когато голяма част от албанците от НР Македония емигрират в Турция с подписването на югославно-турско споразумение) албанското малцинство постепенно се увеличава, като на преброяването през 1961 г. то наброява 183 108 души или 13,0 % при общо население на републиката от 1 406 003 души. Тази тенденция се засилва в следващите десетилетия. От 279 871 души (17,0%) през 1971 г., то нараства на 377 208 (19,8%) през 1981 г., за да достигне 441 987 души или 21,7% от цялото население на Р Македония (2 033 964 души) при преброяването през 1991 г. Албанското малцинство като компактно население присъства най-вече в Скопско, Тетовско, Гостиварско, Дебърско и др. Сред причините за демографския ръст на албанското етническо малцинство в Македония могат да се изведат два основни фактори:

- високия “африкански” демографски прираст от порядъка 40-43 на хиляда;
- голямата миграция на албанско население от други райони на Югославия (Косово, Южна Сърбия).

Статута на национално малцинство (при което албанците са обозначени като шиитари) с културно-национални права, незначително участие в общественно-политическия живот на републиката продължава до средата на 60-те години. С обозначаването на малцинствените общности във федеративна Югославия като “югославски народности” с югославската и съответно македонската конституции от 1963 г., се внасят и съответни промени в положението и правата на албанците в Македония и рязко се повишава тяхната общественно-политическа активност.

Решенията на т. нар. Брионски пленум на ЦК на СЮК от 1966 г. отприщват амбиции и искания сред албанското население на Косово и Метохия и Македония относно неговото положение и правата, които то притежава в много-националната югославска общност. Този акт се оказва потенциален стимул за демонстрациите и ексцесите на албанците, първо в Косово и Метохия, а впоследствие и в Социалистическа република Македония през ноември и декември 1968 г., на които е лансиран лозунг “Косово-република”.

Тези действия дават необходимото основание за активизирането на албанските ръководни кадри в Косово за ликвидиране на всички форми на дискриминация на албанското население в югославската федерация и за откритото поставяне на собствени предложения за конституционни реформи, като се формулира “програма-максимум” – получаване на републикански статут за Косово. Актуализира се лозунг “Косово-република” на демонстрациите, както

в Косово, така и в Македония през 1968 г. Под термина “Косово-република” албанците включват не само територията на покрайнината, но и части на Македония, Черна гора и Южна Сърбия, където като мнозинство живеят албанци. Демонстрациите в Косово и Македония довеждат до приемането на конституционни промени, пряко засягащи положението и правата на албанците в Косово и в Югославия като цяло. Наименованието Автономна покрайнина Косово и Метохия се заменя със Социалистическа автономна покрайнина Косово (като се премахва съставката “Метохия”), обидния и пейоративен според албанците в Югославия етноним “шиптар” се заменя с “Албанец”, на преден план се поставят въпросите за равнопоставеността на езиците, употребата на символите на народностите (като знаме, емблема, герб и т. н.), издига се в култ историята и културното наследство на албанската народност и т. н.

Всичко това постепенно води към “албанизацията” на Косово и цели райони в Македония и превръщането и в целенасочена политика. Косово става събирателен център за албанците в Югославия, като в Косово се възпитават, обучават и изграждат лидери, както на македонските албанци, така и на останалите албанци, живеещи на територията на югославската федерация. Националните символи и атрибути, които успяват да наложат албанците в Косово, употреба на националното знаме, учредяването на самостоятелен Прищински университет привличат много албанци от Македония да поддържат постоянни и активни контакти с ръководителите в косовската покрайнина и по-техния пример да се борят за паритетно представителство в ръководните органи на СР Македония, в употребата на националните символи и т. н.

В тези години албанците от Македония много активно се включват в културните, обществените и други процеси в Косово (македонски албанци учат в Прищинския университет, някои отиват и остават на работа в Прищина и други градове на Косово).

В същото време легалните форми на дейност се съчетават с активност на нелегални екстремистки и сепаратистично ориентирани организации и формации, действащи на територията на Югославия и в емиграция, в които участват албанци от Македония.

Особено силно влияние за активиране на нелегалната дейност сред македонските албанци имат иредентистките организации и формирования които се създават на територията на Косово. В Македония нелегалните организации и въоръжените групи за съпротива действат в общините с преобладаващо албанско население – Тетово, Гостивар, Кичево, Дебър, Струга, но също така и в районите на Скопие и Куманово. Тяхното формиране и действие е под прякото влияние на нелегалните организации и структури в Косово, макар да не са за подценяване- влиянието от Албания чрез албанската разузнавателна служба и от албанската емиграция на Запад.

В периода 1968/87 г. на територията на СР Македония действат следните нелегални организации: “Национална партия на труда” (1979/80 г.) в района на Тетово и Тетовско с водач Заим Бечири, “Зов за свобода” (1981/82 г.) в същия регион, но начело с Рафи Халили, “Марксист-ленинисти” (1983 г.) в Кичево,

оглавявана от Милаим Зибери и Сафет Шабани, “Ръка за ръка” (1983/84 г.) в районите на Охрид, Струга и Дебър с организатор Алит Наджаку и др. През този период на македонска територия действат 9 нелегални групи – 3 в Тетовско, 2 в Гостиварско и по 1 в Кумановска, Кичевска, Стружка и Дебърска община.

През пролетта на 1981 г., около година след смъртта на Тито в Косово отново се стига до масови “сблъсъци между демонстранти и полиция”. Подобни демонстрации с лозунга от рода на “Ние сме албанци, а не югославяни”, “Ние сме деца на Скендербег” и др. се провеждат и в македонските градове Тетово, Гостивар, Дебър, Кичево, Струга, Охрид, Куманово и Скопие. Въпреки мерките на властите за овладяване на ситуацията в Косово и някои градове в Македония – тя не се нормализира.

В края на 80-те и началото на 90-те години на XX век в СФРЮ се извършва преход от еднопартийната власт на Съюза на комунистите към установяването на плуралистична многопартийна политическа система. След легализацията на възможността за създаване на нови политически партии в СР Македония възникват около 20 партии и обединения, които внасят голямо разнообразие в политическия живот на републиката и полагат основите на партийния плурализъм в нея. Групирането на партиите става по признака отношение към бъдещото развитие на Югославия, което ги разделя на “проюгославски” и “национални”.

Наред с македонските национални партии в Македония се създават политически партии и обединения на национална и етнорелигиозна основа. Сред тях се открояват Партията за демократичен просперитет (ПДП) и Народнодемократичната партия (НДП), които обединяват албанците в Македония. Сред основните искания в тяхната програма е тезата за “редефиниране” на Македония като държава не само на македонци, но и на албанци, турци, за обособяване на албанската общност с получаване на политическа и териториална автономия. Немалка роля в политиката и поведението на тези партии изиграват установените тесни връзки и взаимодействие с представителите на т. нар. Косовска алтернатива – лидерите на Демократичния съюз на Косово, с политически партии и държавни институции от Албания.

“Албанският синдром” или проблемът за “Косовизацията” на Западна Македония реално застрашава целостта на македонската държава. Този проблем постепенно се превръща в международен и единодушно се оценява като изключително сериозен източник на етническо, политическо, социално-икономическо и военно напрежение, както за Р Македония, така и за региона.

В цели райони, като в Тетово, Струга, Гостивар се установява надмощие на албанците – те са 80% от населението и надвишават в процентно съотношение състоянието в самото Косово. По същество тази експанзия е повторение на линията, приложена в Косово за създаване на “етнически чисти” албански селища и цели райони, които да послужат като плацдарм за бъдеща “Албанска република в Югославия”. Това се оказва не само намерения или теоретични построения, а планомерно и дългосрочно провеждана политика.

След проведенят на 8 септември 1991 г. референдум, на който от общо участвалите 1 494 626 души – 95,32% гласуват за утвърждаването на самостоя-

телна и суверенна Република Македония, в последвалото развитие на обществено-политическия живот в независимата вече държава на преден план излиза задълбочаващата се сепаратистка активност на албанското население и неговите политически организации и партии.

След демонстративната политическа активност в президентската кампания и по времето на изборите, лидерите на албанските партии – ПДП и НДП се ориентират към тактиката на абсентизъм (от фр. “absent” – отсъствие, неучастие) – бойкот и неучастие в усилията за създаване на плуралистично гражданско общество и укрепване на току-що обявената македонска държавност. Първата стъпка към линията на пълно отсъствие от обществено-политическия живот е пряко свързана с приемането на първата демократична конституция на Република Македония на 18 ноември 1991 г. Според конституцията Република Македония е обявена за независима, суверенна и гражданска държава. Правата на националностите в Македония са уредени с членовете 7 и 48. С тях се предвижда употреба и на майчин език като служебен в общини, където те са мнозинство или представляват значителна част от населението. Потвърждава се правото им да изяват, развиват и утвърждават националната си идентичност и особености, майчиния си език и своята писменост. Те могат да използват собствено знаме и други символи, които обаче не трябва да бъдат идентични с тези на техните “майки-държави”. Така са направени значителни отстъпки, но албанските партии остават неудовлетворени.

Последва отказ на албанското население да участва в извършеното преброяване на населението в Р Македония в началото на 1992 г., албанските депутати неколкратно бойкотират заседанията на Събранието, когато трябва да се приемат важни закони, и т.н. Стига се до опити за създаване на паралелни парадържавни формирания. През 1993 г. беше обявено намерението за обособяването на автономна албанска единица в Македония, т. н. Република Илирида. През 1994 г. се правят опити за създаване на албански паравоенни формации с формирането на т. нар. Щаб за национална отбрана на въоръжените сили на албанците под ръководството на Х. Хаскай (по това време заместник-министър на отбраната на Р Македония), Х. Аруши (косовар, бивш офицер от ЮНА) и др.

Ситуацията в Македония бележи елементи на ескалиране на напрежението в навечерието и хода на косовския конфликт 1998/99 г. Същите процеси, които протичат в Косово, в една или друга степен се развиваха и в Македония, разбира се с различни темпове и интензивност. След първата заселническа вълна на албанци от Косово в Македония през 90-те години, последва втора подобна вълна след масовото бежанско преселване в хода на военните действия в Косово през 1998/99 г. Така, над 300 000 албанци от Косово бяха насочени от сръбските войски към Македония. Това внася съществени изменения в етническото съотношение на населението в републиката, тъй като не малка част от тях остават да живеят при своите събратя в Македония.

Ситуацията в Република Македония рязко се променя и почти без преход преминава от състояние на сравнително стабилни междуетнически взаимоотношения и вътрешно-политическа ситуация към въоръжени сблъсъци между

македонските сили за сигурност и паравоенните терористки формации на македонските албанци. Ескалацията на напрежението в Македония започна след като в Скопие през февруари 2001 г. беше подписано от президентите Войслав Кошунница и Борис Трайковски споразумение за делимитиране на границата между Сърбия и Македония и признаването ѝ за междудържавна. То е обявено за нелегитимно, както от формациите на АОК и АОМПБ в Косово, така и от албанските партии в Македония, защото изолира косовските албанци като страна в преговорите, а границата минава между областта и Македония и затваря естествени връзки между събратя. Непосредствено след това последва въоръжена акция по овладяване на Танушевци, при което на сцената се появява нов фактор сред македонските албанци – терористичната организация Армия за национално освобождение (АНО).

През следващите месеци действията и поведението на албанските политически сили в Македония се преориентират от политика на етническо съжителство, интегриране и кооперативност към тактиката от началото на 90-те години – на абсентизъм, бойкот, активни иредентистки действия, “обогатени” с въоръжените терористични акции на АНО.

Набива се на очи сходство в тактиката и действията на албанските радикални кръгове и сили в Косово от 1998/99 г. и събитията в Македония от 2001 г. С изявата на АНО като носител на екстремистки позиции и първите военни акции в Танушевци и Тетово последваха масови митинги и демонстрации на албанското население – в Скопие, Тетово в подкрепа на исканията за промяна в конституцията на Македония и за легитимиране на АНО.

Анализът на събитията показва, че в поведението на албанските политически фактори се проявява двоен стандарт – от една страна, те се обявяват за запазване суверенитета и териториалната цялост на Македония, а от друга, те все повече застават на линията на подкрепа на терористическите действия, за легитимиране на АНА, за нейното включване в преговорния процес и ескалиращо вътърдяване на исканията пред македонските власти. В крайна сметка се стремят към интернационализиране на проблема.

В заключение следва да се отбележи, че през 2001 г. политическата и етнонационалната ситуация в Македония навлезе в качествено нова фаза. След близо 10-годишен период, в който се очертаваха контурите на “македонския модел на етническо съжителство”, в който македонците – като титулярно мажоритарно население на републиката и албанците, организирани етно-политически в две мощни партии, се опитваха да намерят общ език на общуване, да прилагат европейските стандарти в малцинствената политика, се стигна до рязък обрат.

Със споразумението от Охрид през август 2001 г., приемането на 15 поправки в македонската конституция, пристъпването към приемане на закони, регламентиращи местното самоуправление, образованието и употребата на езика, въвеждането на квотното представителство въз основа на етнически принцип в различните държавни структури и ведомства, включително в армията и в органите на сигурност, но и при запазване на непримиримостта в позициите и по-

ведението на ангажираните в конфликта страни, двойния стандарт и пасивността на т. нар. международна общност, непредсказуемостта на “безотговорните” фактори сред македонците и албанците, нарастващата арогантност и нежелание за разбирателство и сътрудничество от страна на екстремистки елементи, свързани с престъпния сред албанските политически сили – ситуацията в Македония остава открита.

В заключение, може да се обобщи, че в продължение на повече от две столетия албанският фактор в Македония е една обективна и динамично променяща се реалност. Той се проявява в различни измерения, форми и състояния. От началото на 2001 г. албанският фактор, наред с традиционните си измерения, получава и редица нови очертания, като се превръща в основен проблем за съществуването, конституционното устройство, суверенитета и териториалната цялост на Република Македония. Същевременно се очертава като важен критерий за придържане към европейските норми и стандарти, за междуетнически взаимоотношения и решаване проблемите на малцинствените общности, както и за успешната и ускорена реализация на евроинтеграционните приоритети във външната политика на Р Македония.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Ачкооска, Виолета. *Македонија во Југословенската федерација 29.11.1943–8.09.1991*. Скопје, 2001.
- Ачкооска, В. *Братство и единство 1944–1974 помеѓу хармонија и дисхармонија*. Скопје, 2003.
- Ачкооска, В. *Идејата за “Голема Албанија” и некои демографски проблеми во Западна Македонија во XX век*. Годишник на факултетот за безбедност (Скопје), год. 17, бр. 1, 1998/99, 123-131.
- Батковски, Томе. *Великоалбанската игра во Македонија. Илегални здруженија-вооружени одметнички групи, илегални организации и илегални групи создадени од позициите на албанскиот национализам во Македонија во периодот 1945-1987 година*. Скопје, 1994.
- Борозан, Ђорђе. *Велики Албанија – поријекло – идеје – пракса*. Београд, 1995.
- Велјановски, Новица. *Државноправниот развој на Македонија*. Скопје, 1992.
- Велјановски, Н. *Македонија 1945–1991. Државност и независност*. Скопје, 2002.
- Лиманоски, Нијази. *Исламизацијата и етничките промени во Македонија*. Скопје, 1993.
- Миловановски, Славко, Мирче Томовски. *Албанците во Република Македонија 1945-1995. Дислатива, политичка документација, статистика*. Скопје, 1997.
- Първанов, Антон. “Албанският синдром” в Република Македонија. В: *Национални проблеми на Балканите: история и съвременност*. София, 1992, с. 158-178.
- Първанов, А. “Косовският синдром” в обществено-политическия живот на Република Македонија. В: *Аспекти на етнокултурната ситуација в България и на Балканите*. София, 1992, с. 144-158.
- Първанов, А. *Конфликтната ситуација в Република Македонија през 2001: преход от “Македонски модел на етническо съжителство” към етно-политическа криза. В: България-Македонија (Проблеми на евроинтеграцията)*. София, 2002, с. 233-244.
- Първанов, А. *Објавяване на независимостта на Република Македонија през 1991 г. Военноисторически сборник*. София, кн. 2-3, 1992, с. 222-244.

- Сејфула, Кемал. *СКЈ и националните малцинства*. Скопје, 1960.
- Стамова, Маријана. *Албанскиот въпрос на Балканите (1945-1981)*. Фабер, 2005.
- Стамова, М. *Албанскиот проблем на Балканите: исторически корени и съвременни измерения. В: Етномалцинствени проблеми в Югоизточна Европа през 90-те години на XX век и евроатлантическата интеграция на България*. София, 2001, с. 105-112.
- Тинтовски, Стефан, Никола Тодоровски, Момир Стојковиќ. *Југославија и соседите: односите на Југославија со Албанија, Бугарија и Грција в конгресните материали на КПЈ-СКЈ и КПМ-СКМ (1948-1982)*. Скопје, 1986.
- Тодоровски, Глигор. *Демографските процеси и промени во Македонија од почетокот на Првата балканска војна до осамостојувањето на Македонија*. Скопје, 2001.
- Kodra, Masar. *Shqiptaret e Maqedonise*. Shkup, 1994.
- Mickey, R., Smith Al. *A Miracle in the Balkans. Albanian-Macedonian Relations*, in: *Minority Rights and Responsibilities: Changes in a New Europe*. New York, 1994.

THE MACEDONIAN STATE AND PARTY POLICY TOWARDS THE ALBANIANS IN MACEDONIA (1945-1991)

Summary

The article is an analysis of the situation and the status of the Albanian minority in the Yugoslav republic of Macedonia between 1945 and 1991. The Albanians in Yugoslavia were divided between three republics in which they had different status – in Kosovo they were majority, but in Macedonia and Montenegro they were a minority group. Along with the situation of the Albanians in Kosovo, a region which became a political, economic, educational and cultural centre of the Albanians in the federation, specific place took the problems caused by the position of the Albanians in Macedonia. From one side, Albanian party leaders and intellectuals in Macedonia were constantly in connection with the party and regional leadership in Kosovo and the Albanian intellectuals in Prishtina. From other side, the illegal Albanian organizations, acting on the territory of the autonomous region Kosovo had their structures in the neighboring Macedonia. In contrast to Kosovo, Macedonian leaders even after the decisions of the Brioni plenum did not allow the penetration of Albanians in all spheres of the socio-political life of the republic. But after the changes in Kosovo and the broadening of the rights of the local Albanians, the Macedonian leadership was forced to take into account the new realities in the Yugoslav federation on the national issue. Unlike Kosovo, Macedonians succeeded at the beginning to keep Albanian pretensions in the framework of the rights of minorities in the republic and to prevent action towards autonomy and unification with Kosovo. To accomplish its goals Macedonian leadership applied a policy of economy pressure towards the local Albanians. It also underlined their rights as “Yugoslav nation” an introduced elements of cultural-educational autonomy. But direct contacts with Tirana were not allowed and everything was centralized through particular Macedonian institutions.